

De Limes in Zuid-Holland: Noordgrens van het Romeinse Rijk

De Limes in Nederland. De Limes strekte zich uit van Groot-Brittannië in het westen via de Rijn en Donau tot aan de Zwarte Zee in het oosten.

De noordgrens van het Romeinse Rijk heet 'De Limes', dat betekent 'grenspad.'

Je spreekt het uit als Lie-Mes.

De geschiedenis van de Limes

Vanaf de zesde eeuw voor Christus veroverden de Romeinen met hun goed georganiseerde legers en moderne wapens steeds meer gebieden. Hun bekendste legeraanvoerder was Julius Caesar. Tussen 58 en 50 voor Christus veroverde hij Gallië. Dat is het huidige Frankrijk, België en delen van Zwitserland, Duitsland en het zuiden van Nederland. Nederland was toen nog niet één verenigd land, maar werd bewoond door verschillende Germaanse stammen.

Caesars opvolger, keizer Augustus, legde in 19 voor Christus een legerkamp aan in Noviomagus (Nijmegen). Het werd deel van de Romeinse provincie Germania Inferior (Neder-Germanië). Augustus wilde ook het gebied aan de overkant van de Rijn veroveren, maar dit mislukte. Zijn opvolger Keizer Claudius besloot dat de Rijn voortaan de noordelijke grens van het Romeinse rijk zou blijven. Hij richtte zich daarna op de verovering van Brittannië.

Slimme verdedigingslinie

De Limes was een zwaar versterkte en goed georganiseerde grenszone langs de linkeroever van de Rijn. Deze grens bestond uit een reeks van castella (forten), wachttorens en nederzettingen die door een verharde weg met elkaar verbonden waren. De Limesweg liep van Lugdunum (Katwijk aan Zee) langs de Oude Rijn richting Duitsland, Oostenrijk en verder tot aan de Zwarte Zee. Vanaf deze versterkte grens bewaakten de soldaten de wegen en waterwegen om hun rijk te verdedigen tegen Germaanse invallen uit het noorden.

Zuid-Hollandse Castella

- Waarschijnlijk was er in Bodegraven een mini-castellum. Bij archeologische opgravingen zijn hier restanten van een poortgebouw, wachttorens en een omwalling gevonden, maar verder is er nog veel onduidelijk.
- In Zwammerdam lag fort Nigrum Pullum. De naam 'zwarte aarde' verwijst naar de plaatselijke veengrond. Volgens sommigen verwijst het naar zwarte kip.
- Vijf kilometer verder, bij Alphen aan den Rijn, lag fort Albaniana.
- Bij Leiden-Roomburg, tien kilometer verder, lag fort Matilo.
- Weer zes kilometer verder lag fort Valkenburg. Dit fort, de bijbehorende nederzettingen en het grafveld, zijn door archeologen het best onderzocht.
- Fort Lugdunum, bij Katwijk aan Zee, was het laatste fort in de rij. De geschiedenis van de Brittenburg, zoals het tegenwoordig genoemd wordt, is een echt mysterie.

Nigrum Pullum bij Zwammerdam (Reconstructie: The Missing Link/Xinos)

Limes: de Rijn als grensrivier van het Romeinse Rijk

Deze grens kon er verschillend uitzien. In Brittannië (Engeland) bouwde keizer Hadrianus een muur van meer dan 100 kilometer. Ook tussen de Rijn bij Bonn en de Donau liep de grens over land. In de Lage Landen maakten de Romeinen echter slim gebruik van een natuurlijke barrière: de rivier de Rijn.

Volgens de Romeinen vormde de Rijn tegelijk de grens van de beschaaftde wereld: ten noorden ervan woonden Germaanse en Keltische stammen. Dat waren volgens de Romeinen 'barbaren'.

De Limes vormde ook de uitvalsbasis voor de verdere verovering van Germanië en Brittannië.

Limes is een van de zeven erfgoedlijnen in Zuid-Holland

Erfgoedlijnen zijn zeven geografische clusters die cultuurhistorisch rijk, interessant en 'beleefbaar' zijn. Een lijn wordt gevormd door objecten rond hetzelfde thema en hun onderlinge samenhang. Samen met de Provincie Zuid-Holland voert het Erfgoedhuis Zuid-Holland dit cultuurhistorische programma uit. Op elke lijn is informatie en vaak ook gratis educatie materiaal beschikbaar.

De Limes in Zuid-Holland: Noordgrens van het Romeinse Rijk

Tweeduizend jaar geleden strekte het Romeinse rijk zich uit van Engeland tot Syrië en van Roemenië tot Marokko. De grens van dat enorme rijk was wel 7000 kilometer. Deze noemen we 'de Limes'. Een stuk daarvan liep dwars door Zuid-Holland.

De schepen van Zwammerdam

Bij Zwammerdam lag het castellum Nigrum Pullum. Tussen 1971 en 1974 werden daar vlak bij elkaar zes Romeinse vrachtschepen ontdekt: een echte sensatie! De schepen werden genummerd in volgorde van ontdekking. De Zwammerdam 1, 3 en 5 bleken boomstamkano's, grotendeels gemaakt uit één stam. De Zwammerdam 2, 4 en 6 waren grote platbodems. Ze waren 20 tot wel 34 meter lang en naar verhouding smal en laag. Deze platbodems waren ideaal voor vervoer van grote hoeveelheden goederen op de Rijn, die soms ondiepe stukken had. Waarschijnlijk waren het alle drie zeilschepen. Een bijzondere vondst was een bewaard gebleven vijf meter lange eikenhouten stuurriem.

De schepen waren waarschijnlijk expres afgezonken, omdat ze niet meer bruikbaar waren. Onder water verstevigden ze de kades. Tegenwoordig ligt de Rijn een stuk verderop, waardoor de schepen onder de grond zijn terechtgekomen.

Vervoersader

De Romeinen vervoerden veel goederen, zoals wijn, olijfolie en paardenvoer, per schip. Dat was gemakkelijker en goedkoper dan over land. De Rijn was dus ook een belangrijke transportlijn. Aan de riviermondingen legde men havens en kades aan om goederen en bouw materiaal makkelijk aan land te krijgen of op te slaan. In de buurt ontstonden nederzettingen waar boeren, handelaren en ambachtslieden woonden. Veel van die plekken zijn nu grote steden. In Zuid-Holland verrees slechts één Romeinse stad: Forum Hadriani (Voorburg). Dat was de noordelijkste Romeinse stad op het Europees continent.

De Limesweg was ook erg handig voor het snel verspreiden van de laatste nieuwtjes!

Romeinse technieken

Bij 'Slimme jongens, die Romeinen' maken leerlingen uit groep 6, 7 en 8 kennis met de Zuid-Hollandse Limes. Tien Romeinse (scheepsbouw)technieken staan hierbij centraal. Veel van die technieken gebruiken wij vandaag nog steeds! Door lessen op school, locatiebezoek en opdrachten leren leerlingen over de herkomst van diverse technieken, zoals ijzer smeden en heien. Bij het Archeon worden ze gepresenteerd en geoefend.

Lessen

- 1 Cognitio (kennisoverdracht):** voorbereidende les (60 minuten)
- 2 Invenire (ontdekken):** bezoek aan Archeon of een Romein in de klas
- 3 inspiratio (inspiratie):** verwerkingsles (60 minuten)

Praktische punten

Van eind maart tot eind oktober sluit de les bij het Archeon aan op het parkbezoek. In de winter zijn de lessen bij het Archeon zonder aansluitend parkbezoek,

daarom duurt het locatiebezoek in de winter korter en zijn de kosten lager.

Is het niet mogelijk om naar het Archeon te komen? Dan kun je een Romein in de klas 'bestellen', die op school enkele technieken laat zien.

Meer informatie en reserveren

Via www.archeon.nl/nl/scholen/doe-route_3.html of via de afdeling Educatie van het Archeon: 0172 - 44 77 52 of educatie@archeon.nl (o.v.v. de Technische route).

Tip

Op www.romeinselimes.nl/nl/inspiratie vind je een selectie van de verschillende boeken, websites en apps over de Limes in Nederland.

Download gratis het lesmateriaal over Romeinse technieken!

Replica van Romeinse wachttorens in Archeologisch Park Matilo in Leiden.

Wat kun je nog zien van de Limes?

De term Limes is niet zo bekend in Nederland. Misschien omdat je hem niet kan zien: de grens ligt in de bodem verborgen. Toch is de Limes het grootste archeologische monument van Europa: een schatkamer voor archeologen! Zij proberen de grens voor het publiek zichtbaar te maken.

Zo kun je in de toekomst op een app reconstructies van de castella bekijken. In Archeologisch Park Matilo in Leiden geeft een aarden wal de omtrekken van het castellum weer en zijn er replica's van Romeinse wachttorens. Zo komt de Romeinse Limes alsnog tot leven!

Veel Romeinse scheepsbouwtechnieken gebruiken wij nu nog!

Het einde van de Limes

Vanaf het jaar 250 werd het onrustig langs de Limes. Steeds vaker vielen Germaanse stammen uit het noorden de Romeinse forten aan. Met succes: steeds meer Romeinen verlieten de forten en rond 275 waren bijna alle castella langs de Rijnmond verlaten.

In de jaren erna deden de Romeinen nog wel een poging om de macht terug te krijgen, maar in de oudejaarsnacht van 406 werd de Limes definitief door de Germanen veroverd. Daarmee eindigde de Romeinse Tijd in Nederland.

Wat vervoerden de Romeinse transportschepen?

Aanvankelijk waren de forten langs de Rijn van hout gemaakt, dat in Nederland goed verkrijgbaar was, maar in de tweede helft van de tweede eeuw werden ze in steen herbouwd. Aangezien er hier geen natuursteen is, werd dat via de Rijn vanuit Duitsland aangevoerd. Vandaar dat de meeste Romeinse transportschepen die in Nederland zijn opgegraven uit die periode stammen. De transportschepen

vervoerden ook veel dakpannen en tegels, die in Romeinse pottenbakkerijen werden gebakken. Aan de stempel op de dakpan kon je zien waar hij gemaakt was.

Waarschijnlijk werden ook soldaten per schip vervoerd, aangezien waren sneller ging dan lopen. Romeinse oorlogsschepen zijn er in ons land nooit opgegraven, hoewel ze er ongetwijfeld geweest moeten zijn.